

BOYSUN QUROQCHILIK SAN'ATINI O'RGATIS TARIXIY AN'ANALAR O'RNI

**M.X.Shomirzayev.TerDU .dots
F.X.Mukumova TerDU. k.o'q.**

Ko'p asrlik rivojlanish yo'lini bosib o'tgan o'zbek xalqining turli-tuman hunarlari o'ziga xos qadimiy an'analarga ega bo'lib, Markaziy Osiyoda xususan hunarmandchilik rivojlangan o'lkalaridan biri hisoblangan Boysunda ham avloddan-avlodga, ustozdan shogirtga meros tarzida o'tib hozirgi kumngacha saqlanib kelinmoqda.

O'zbekistonda o'tkazilgan arxeologik tadqiqotlar Boysunda uch ming yillar ilgari keng rivojlangan, hunarmandchilik mavjud bo'lgan. Bu davrda sinfiy qatlamlar paydo bo'lib, yirik mehnat taqsimoti negizida hunarmandchilik mustaqil soha bo'lib ajralib chiqdi. **Oqibatda** Boysun shaharl savdo-sotiqning rivojlanishi ro'y berdi. Butun yirik shaharlar nafaqat iqtisodiy va ijtimoiy, balki siyosiy va madaniy markazlarga aylangan.

Ayniqsa Boysunda IX-XII asrlarda hunarmandchilik keng miqyosda rivojlanib, O'rta Osiyoning shu jumladan o'zbek elining chet ellar bilan iqtisodiy-madaniy aloqalari avj oldi. Mahalliy hunarmandchilik mahalliy an'analarning zarur maxsulotlarini ishlab chiqarish yuksak darajaga ko'tarildi.

Boysunda hunarmandchilikning eng qadimiy va noyob buyumlar topilgan. 1897-yili birinchi aholi ro'yxati vaqtida O'zbekiston xududidagi katta shaharlarda axolining ko'pchilik qismi hunarmandlar hisoblangan.

Shuni alohida qayd qilish lozimki, o'tmishda o'troq o'zbeklar nafaqat qo'shni ko'chmanchi elatlar maxsulotlarini iste'mol qiluvchilari, balki ular uchun zarur bo'lgan hunarmandchilik mahsulotlarini yetkazib beruvchilar sifatida ham nomoyon bo'lgan. Shuning uchun mahalliy ustalar ko'lab teri va jundan, yog'och va metallardan, paxta va ipakdan, tabiiy materiallardan turli buyumlardan kiyim-kechaklarni ishlab chiqib bozorlarda sotganlar. O'rta asr hunarmandlarining yana

bir xususiyati bu o'ziga xos jamoatchilik an'alariga tayangan holda savdo sotiq ishlarini olib borgan.

O'zbek hunarmandchilgining yana bir xususiyati uning ko'p sohalarining bevosita uy-ro'zg'or xo'jaligi bilan bog'langanligi edi. Ko'p hunarmandlar asosiy kasbidan tashqari ayniqsa qishloq sharoitida dehqonchilik, bog'dorchilik va sabzavotchilik bilan ham shug'ullanib kelganlar. Bunday holat qishloq jamoatchiligi an'analari bilan bog'liq bo'lib, hunarmandchilikning **ip yigirish, to'qish, kigiz bosish, kashtado'zlik, quroqchilik** kabi kasblar bilan shug'ullanganlar. Ish qurollarining oddiyligi texnikaviy jihatdan qoloqligiga qaramay o'zbek hunarmandchilgining ko'p sohaları nihoyatda yuksak san'at namunalarini yaratgan ajoyib amaliy kasb-hunar sifatida tanilgan.

Har bir xalqning ijtimoiy-madaniy hayotida azaliy an'ana, urf-odatlar, milliy hunarmandchilgimiz alohida o'rin tutadiki, bu insonning tug'ulishi bilanoq uning ongida shakllanib, umri davomida o'chmas iz qoldiradi. Inson hayoti mobaynida shu urf-odatlar va an'analarga amal qilishga urinadi. Chunki har bir inson o'zidan oldingi ajdodining ijodiy yo'lidan borishga va unga amal qilishga undaydi va intiladi. Ajdodlar urf-odatiga hurmatsizlik qilish yoki unga amal qilmaslik xolati jamiyatda qoralangan. Bunga tarixda juda ko'p misollar keltirish mumkin. Bu borada birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov "Bugun O'zbekiston xalqi ulug' ajdodlarining an'alarini urf-odatlarini davom ettirib, taqdirini o'z qo'liga olib, qaddini rostlab, el yurtimizda osoyishtalik, barqarorlikni, millatlararo ahillikni fuqorolar totuvligini avaylab asrab yangi tarixiy sharoitga kelajagini qurmoqda, milliy davlatchiligini tiklamoqda", degan edi. Shunday ekan xalqlar madaniyatida urf-odat, an'alar va hunarmandchilikning ahamiyatini inkor etib bo'lmaydi. Xalq hunarmandchiligi avloddan-avlodga o'tib taraqqiy etgan va asrlararo ajdodlar fikrini orzu o'ylari va boshqa qadriyatlarini mujassamlashtirgan boy merosga aylangan.

Odatda ko'pchiligimiz hunarmand deganda yirik sanoat korxonalari bilan tuzilgan shartnoma asosida uy sharoitida maxsulot ishlab chiqaruvchi yoki xizmat

ko'rsatuvchi kishilarni tushunamiz. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolar jamiyatini rivojlantirishda hunarmandchilikning muhim tarmog'i bo'lgan **quroqchilik alohida** o'rin tutadi.

Tadbirkorlik faoliyatida **quroqchilikdan** samarali foydalanish nafaqat oilalar, balki davlat farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi, albatta. Xususiy tadbirkorlik faoliyatida va aholi bandligini ta'minlashda **quroqchilikning** tutgan o'ri juda muhim.

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng barcha sohalarda bo'lgani kabi, xalq hunarmandchiligining "Quroqchilik" sohasiga alohida e'tibor berilmoqda. Jumladan "Ta'lim to'g'risidagi qonun", "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da hamda "umumiy o'rta ta'limining davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi" ning qabul qilinishi bu sohada olib borilayotgan ishlar namunasidir.

Hozirgi kunda ota –bobolarimizning, momolarimizning qadimiy odatlari, milliy qadriyatlarini va kasblarini hunarlarini o'rganish muhim vazifalardan hisoblanadi.

Qadimiy Turon xalqlari yaratgan madaniy meros boy va rangbarangdir. Asrlar davomida shakllanib, mazmunan boyigan. Bu ma'naviy xazinaning asosiy qismini xalq amaliy san'ati tashkil etadi.

Asrlardan-asrlarga meros bo'lib kelayotgan xalq amaliy san'ati turlari o'ziga xosligi bilan mashhurdir.

O'zbekistonda "Quroqchilik" san'ati xalq amaliy san'ati turlari ichida alohida o'rin tutadi. Mato parchalaridan ip va igna mo'jizasidan yaralgan bu **quroqchilik** san'ati barchani lol qoldirmay qoymaydi.

Quroq – bu matoga bir materialni har xil rangdagi qirqimlarini yopishtirish yoki tikish orqali badiiy bezak hosil qilinadi. Quroqchilik u o'ziga xos tayyorlash jarayoniga ega. Quroq tikish jarayoni o'rganayotgan kishining qobilayatini sobir-toqatini yangilik yaratish sezgisini rivojlantiradi. Bu quroqchilik usulida tikilgan buyumlar yuqori didni, go'zallikni, sabr-toqatlilikni, mehnatsevarlikni talab qiladi. Bizda bu tikish usuli "Quroq" deb ataladi.

Milliy quroqchilik san'ati bu o'lmas san'atlardan biri ya'ni xalq amaliy san'atlaridan bir hisoblanadi.

Quroqchilik san'ati tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak bu quroqchilik usullarin ildizlarini sharqdan topish mimkin. Masalan Yegiptda ya'ni Kair shahrining chekka qishloqlarida bu usul bilan 3000 yil avval tikilgan buyumlar topilgan.

Quroq tikish usuli bilan yer yuzining ko'pgina joylarida ham shug'ullanib kelingan. Keyinchalik o'rta ta'minlangan oilalarda uylar bezatilib va ro'zg'or mahsulotlari tayyorlanib asta-sekin dunyo bo'ylab hamma xalqlar orasida tarqalib ketgan va amaliy san'atiga aylangan.

Bunday bajarilgan ishlar Angliya, Amerika, Shvetsariya, Germaniya, shvetsiya va Avstraliya muzeylarida joy topgan. O'zbekistonning barcha viloyatlarida jumladan Surxondaryo, Qashqadaryo viloyatlarida xalq amaliy san'atining "Quroqchilik" usuli bilan shug'ullanishadi.

Surxondaryo viloyatida viloyatida xalq hunarmandchiligi hisoblangan quroqchilikning "kvadrat", "mag'izli kvadrat", "olma", "yulduzcha", "shaxmati", "turna" va ularning xakozo shakllaridan foydalaniladi. Gazlama qoldiqlarini isrof qilmasdan ko'rpa-ko'rpachalar, yostiqlar, chimildiq, poyandozlar, dasturxonlar, divan-kreslo jihozlari va xakozo. Uy ro'zg'or buyumlari va xonalarni bezash uchun kerakli bo'lgan buyumlar tayyorlanadi. Quroqchilik buyumlarini tayyorlashdan maqsad unutiladyotgan "Quroqchilik" amaliy san'atimizni qayta tiklash va istiqomat qiladigan, xordiq chiqaradigan ya'ni yashab turgan uyimiz shinam, qulay va albatta chiroyli bo'lishi kerak. Bunday sharoitga erishish uchun qimmat baho matolardan tikilgan uy ro'zg'or buyumlari sotib olish shart emas, balki ularni o'z qo'limiz bilan yarartishimiz ham mumkin. Bunda uy bekalari uchun nafaqat yangi gazlamalar, balki avval ishlatilgan yoki gazlama chetlaridan ortib qolgan mato qoldiqlari kiyishga yaroqsiz bo'lib qolgan buymlardan ajoyib antiqa uy anjomlari tayyorlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Buning uchun ulardan sabr-toqat ishga

ijodiy yondoshish va mavjud bo'lgan xomashyodan unumli foydalanish talab qilinadi. Uy anjomlarini ko'p qismini gazlama qoldiqlaridan tayyorlash mumkin.

Quroq – bu bitta buymdan rang va shakl turiga bo'lgan gazlama qoldiqlarini birlashtirishdir. Bu usul bilan yostiq jildlar, divan va stol uchun g'iloqlar, gilamchalar, to'shama shuningdek, kiyimlar uchun bezaklar tayyorlash mumkin. Quroq usullaridan istalgan gazlamadan ham yangi yoki avval ishlatilgan gazlamalardan foydalanish nazarda tutiladi. Yangi gazlamani ishlatishdan avval dekatrofla (ipak va jun gazlamalarni kirishmaydigan qilish uchun bug' yoki qaynoq suv bilan ishlov berish usuli) bug'lash lozim. Chunki, bitta buyumlardan tayyorlanganda bir necha xil gazlama ishlatilishi natijasida buyum yuviladi, so'ng o'z ko'rinishini o'zgartirishi mumkin. Avval ishlatilgan gazlama bo'laklarini esa kraxmallash va dazmollash kerak. Paxta tolali gazlama qoldiqlarini ishlatish uchun qulay xisoblanadi.

Ulardan “Lola” tasviri tushirilgan suratlarni quroq usulidan foydalanib tikish yoki gazlama qoldiqlaridan har xil gullar, tabiat manzaralari, hattoki insonlarning tasvirini ham tushurish mumkin.

Tikilayotgan gazlama qoldiqlarining pishiqligini orttirish maqsadida ularni asosga biriktirish. Asos bo'lib vatin, sintipon yoki qalin zich gazlama xizmat qiladi. Ko'pincha naqsh gullari bir xil shaklli, o'lchamlari alohida elementlardan iborat bo'ladi. Bichishda qulay bo'lishi uchun karton yoki qattiq qog'ozdan shablonlar tayyorlanadi. Karton kerakli elementni (kvadrat, uchburchak va xakozo) chok haqqisiz chizib olinadi, so'ng hamma tomonidan 0,5-1 sm chok haqqi qoldirib ikkinchi chiziqni o'tkazamiz. Shundan so'ng ichki va tashqi kontir chiziqizlari bo'yicha extiyotkorlik bilan qirg'iladi. Gazlama qoldiqlaridan tayyorlanayotgan quroq yostiqlar shu ketma-ketlikda tayyorlanadi.

Quroq uy ro'zgor buyumlari va kiyimlarni bezashda keng qo'llanib kelinmoqda. Quroq ipak, paxta, zig'ir, sun'iy va kiyoviy tolali matolardan tayyorlanadi.

Paxta tolasining pishiqligi uning pishiganlik darajasiga bog'liq. Paxta tolasini yorug'lik ta'sirida pishiqligini asta-sekin yo'qotadi. Quyosh nuri 940 soat ta'sir qilib turganda tolalarning pishiqligi 50% pasayadi.

Zig'ir tolasining fizik xossalari paxtaning xossalariга yaqin. Normal sharoitda gigroskopligi 12%. Zig'ir namlikni tez shimiyladi va tez ketkazadi. Suv ta'sirida tolalarning pishiqligi oshadi. Zig'ir tolasining o'ziga xos xususiyatlaridan biri issiqlikni yaxshi o'tkazuvchanligidir. Shuning uchun zig'ir tolalari paypaslab ko'rilganda barmoqlarga sovuq unaydi.

Sharq xalqlari san'atidagi naqshlarning mohiyati qadimdan odamlarning borliq haqidagi taassurotlarini mujassamlashtirilgan belgi ramzlarning o'ziga xos tizimini namoyon etadi. Quroq naqshlari asosan koinot, bizni o'rab turgan olamni eslatuvchi o'simlik va xo'jalik buyumlari bo'ladi. Bularning barchasida mavjud olamning tasviri yotadi.

Qadimgi quroqchilik usullarini zamonaviylik usullari bilan uy'g'unlashtirib milliy liboslarni tayyorlash mumkin. Qadimda oilada qiz uzatilayotganda albatta quroqlar bilan bezatilgan buyumlar tayyorlanib, seplarga qo'shib qo'yilgan va bu muhim an'analardan hisoblangan.

Quroqchilik qo'l ishi bo'lib O'zbekistonning deyarli barcha viloyatlarida saqlanib qolgan. Quroqchilik san'ati O'zbekistonda ko'p yillar davomida rivojlangan. Respublikamizning har bir viloyatida o'ziga xos naqshli quroqlar vujudga kelgan.

Quroqchilik bilan Toshkent, Buxoro, Samarqand, Shahrisabz, Farg'ona, Surxondaryo, Qashqadaryo viloyatlari keng rivojlangan. Quroqlar asta-sekinlik bilan yaxshilanib bormoqda, bu takrorlanmas xarakterga ega bo'lgan quroq namunalari vujudga kela boshladi. Agar quroq san'atining markazlarini alohida qarab o'tadigan bo'lsak, u holda Surxondaryo vohasiga xos bo'lgan quroqchilik naqshlarida ma'lum bir ma'nolarni aks ettirgan hayot, tun, kun, yulduz, osmon, yer, tabiat ma'nolarini bergan. Bunday naqshlar bilan kelgusi avlodlarga milliy qadriyatlarni yetkazish bo'yicha fikrlar yuritilgan.

Surxondaryo vohasiga xos bo'lgan quroqlarning shakllari har bir detali ya'ni matolarning rangi har xil ma'nolarni bildirgan. Masalan: qizil – hayotning yangi sifatlarini ochish va avlodlar bardavomligini ta'minlahni bildirgan.

Oq rang – yangilanish, ezgulik ma'nolarin ibildiradi.

Tillo rang – quyosh nuri va barhayotlik, yorqinlik ma'nolarini anglatadi.

Quroq naqshalrida shuni aks ettirishga harakat qildim ya'ni tabiatga bo'lgan cheksiz muhabbatni, turli shakllarda ya'ni “Dondana” shaklida. Bu shaklda quyoshni aks ettirganman, undagi ranglar ketma-ketligi kamalak ranglarida aks etgan.

Quroqchilikda qilgan yangiliklarimdan biri “Lola” tasviri, bunda tabiatimizning, borliqning cheksiz chiroyini, go'zalligini tasvirladim.

Odamlarni daryolarning musaffoligi va tuproq unumdorligi haqida g'amxo'rlik qilishga da'vat etgan zardo'shtiylik aynan bizning zaminimizda vujudga kelganligi tasodifiy emas. Boshqa ta'limotlar – buddizm va man xeylik ham tabiatni avaylab-asrash ideal jamiyatga olib boradigan eng muhim yo'llardan biri ekanligini targ'ib qilgan. Inson bilan tabiatning uyg'un munosabatlari to'g'risidagi ana shu g'oyalar Movorounnahrda musulmon uyg'onish davriga juda katta xissa qo'shgan. Markaziy Osiyodagi sufiylik ta'limotlarida ham uchrashi tasodifiy emas. Mana shu misol biz uchun chuqur ramziy ma'noga ega.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, hozirgi kunda yoshlarga bilim berish bilan birgalikda, ularni hunarga o'rgatish, milliy urf-odatlarimizni hurmat qilishga o'rgatish, tarixi, hayotda o'z yo'llarini topib qiynalmasliklari uchun ham har xil to'garaklar ish olib borilmoqda. Yurtboshimiz tomonidan yaratib berilayotgan ta'lim sohasiga katta shart-sharoitlarning hammasini yoshlar uchun desak hato qilmagan bo'lamiz.